

Párbeszéd a hajléktalanokról

Bognár Szabolcs jogász 1947-ben született. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán szerez diplomát. 1977-től a IX. kerületi gyámhatóság – később családvédelmi csoport – vezetője. 1985-től a Fővárosi GYIVI munkatársa. 1986-tól az MTA-Soros Alapítvány ösztöndíjasa, egyben a Művelődési Minisztérium Gyermekvédelmi Osztályának külsőmunkatársa. Jelenleg a Terézvárosi Családsegítő Szolgálatnál dolgozik. Írásai megjelentek a Kritikában és a Mozgó Világban.

– *Először talán tisztáznunk kellene a hajléktalanság fogalmát, hiszen a köztudatban eléggé összerosódnak a csöves, a lakás talán, a hajléktalan és egyéb kifejezések.*

– Lakástalan embernek lehet valamiféle hajléka, lakhatási vagy csupán alvási lehetősége, szállása, mint például szociális otthon, munkásszállás, albérlet vagy ágybérlet stb. Hajléktalannak viszont azt nevezem, akinek nemhogy lakása, de még emberileg elfogadható, emberi tartózkodásra alkalmas szállása vagy ágya sincs, amit birtokolhatna, amivel szabadon rendelkezhetne. Őket nevezhetjük egyben – életkortól függetlenül – csöveseknek is. Most csak azokról beszéltem, akik nem tudnak, s nem azokról, akik nem akarnak beilleszkedni egy emberi lakhatást is biztosító közösségbe. Elválasztanám tehát a kalandvágyból, életszemléletből vagy súlyos személyiségzavarból fakadóan önsorsrontó embereket, elsősorban fiatalokat és a csövevesszimpatizánsokat a valódi hajléktalan csövesektől.

– *Milyen lakhatási lehetőségek kínálkoznának a hajléktalanok számára?*

– Tízéves tereptapasztalatomból mondhatom, hogy az általam megismert hajléktalan csövesek a legkülönbözőbb alkalmi helyeken – padláson, pályaudvaron, szabadban, barlangban, vagonokban – laknak, de több olyannal is találkoztam, aki csak nappal tud aludni, egy fürdőben vagy moziban, esetenként szívességből átengedett ágyon, s örül, ha beteg és kórházba kerülhet. Persze kínálkozhat a munkásszálló, de egyesek számára ez csak látszólagos, elérhetetlen, mert a férőhelyeket a vállalatok csak a saját dolgozóiknak tartják fenn. Így a munkaképtelenek, a rokkantak vagy a nyugdíjasok már eleve kiesnek ebből a lehetőségből. Nézzük tovább! Albérlet. Az egyedülálló és alacsony jövedelmű hajléktalanok számára ez ma éppúgy elérhetetlen, hiszen egy normálisnak nevezhető albérlet díja elviheti akár az egész jövedelmet is. Szólhatnék az intézményesen fenntartott helyekről is. Szólhatnék, de... Elképesztően kevés a nem munkaviszonyhoz, nem munkahelyhez kötött ún. átmeneti szállások és férőhelyek száma. A fővárosban csupán egyről tudok, összesen 16 (!) férfi és 8 (!) női ágygal. Ám még ezt sem tekinthetik magukénak a rászoruló, hiszen minden reggel el

kell hagyniuk a szállást, s este ismét versenyt kell futni azért, hogy kinek jut fekvőalkalmatosság, s kinek csupán egy hely a másik ágyának szélén ülve. Tudom, egyes vitapartnereim ilyenkor a szociális otthont említene. Sokaknak elérhetetlen, mert részben zsúfolt, üresedésre, gyakorlatilag „kihalásra” kell várni, néha évekre is, másrészt a megszokott környezettől távolra kerülne olyanok, akik az évtizedeken át megszokott településtől, mikrokörnyezettől nem tudnak s nem is akarnak megválni. Nemrég jeleni meg egy tanulmány, amely szerint a kényszerből, erőszakká másutt elhelyezett idős emberrel az országos átlag szerint egy év alatt meghalnak.

– *Ezek szerint intézményesei meg sem oldható a probléma?*

– Nem ezt mondtam. Csak az tartom fontosnak és szükségesnek, hogy a hajléktalanok száma ra sokszínűbb, személyre szabottabb lehetőségeket, egyáltalán választási lehetőséget, alternatívát kínáljunk. A szabad választást a szabad döntés lehetőségét mert a nem önként választott lakó hely és mikroközösség alig külön bözik más ún. „totális intézmény”-től, nevelőotthontól, katonaságtól börtöntől vagy „elfekvőtől”. Az ön ként választott közösségbe könnyebb a beilleszkedés, remélhetőbb a közös cél, érték, érték rend, tehát a fontos és szüksége: „Mi”-tudat. Az tehát az ember megoldás, ha mi csupán reálalkalmat nyújtunk, s legfeljebb a választásban motiváljuk a rászorulókat. Analógiaként említeném azt a közismert tényt, hogy az alkoholelvonásra (vagy újabban: narkóelvonásra) önként jelentkezőknél sokszorta nagyobb a gyógyulási arány, mint azoknál, akiket kötelező határozat alapján szállítanak be.

– *Mégis, jobban megvizsgálva a hajléktalanok körét, úgy tűnik: zömmel olyanokból verbuválódnak, akik egész életüket valamilyen intézményesített s nem önként vállalt keretek között élték.*

– Valóban, a leggyakrabban az állami gondozottak közül kerülnek ki a hajléktalanok. Az életutakat vizsgálva mondható, hogy a hajléktalanság bővítetten újratermeli önmagát. Aki 18 éven át nevelőotthonban nevelkedett, különösen allergiás a további tucatszállásokra, totális intézményekre. Mégis, két év katonaság, majd újabb kilátásként a munkásszállás vár rá. Nem nehéz elképzelni, mennyien kerülnek ezt a megoldást. Ha mégis ott köt ki, jósolható a deviancia, növekszik a szorongás, a feszültség, a neurózis, megjelenik az alkohol, a narkó, nemritkán az ideg- és elmebaj vagy a bűnözés.

– *Az ENSZ által idén meghirdetett „hajléktalanok éve” jó alkalmat adhatna arra, hogy a közvélemény figyelmét a kérdésre irányítsuk s a megoldást előmozdítsuk.*

– A különféle és kampányszerűen „meghirdetett” és „nevesített” évek – mozgássérültek éve, gyermekek éve stb. – és a most meghirdetett hajléktalanok éve között van egy nagy különbség. Míg az előbbieket könnyebben és nyíltabban felvállalhatja az állam, hiszen az okok nem a mulasztására vezethetők vissza, vagy kevesebb az állami felelősség, addig a hajléktalanok éve kapcsán elsődlegesen vetődik fel az évtizedeken át háttérbe szorult szociálpolitikánk, a szinte kiheverhetetlenül elrontott lakáspolitikánk következményeiért való állami felelősség. Például a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya is előírja az emberek lakáshoz, lakhatáshoz való jogát, s azt, hogy az egyezményben részes államok minden erőfeszítést megtesznek annak érdekében, hogy a deklarált jogok megvalósulhassanak, érvényesülhessenek. Úgy tűnik, mégsem vállaltuk fel a probléma súlyának megfelelően, tárgyilagosan és nyíltan a „hajléktalanok évét”. Pedig ebben a kampányban elkerülhetetlenül szükséges lett volna statisztikusán is számba venni, hányan vannak és milyen körülmények között élnek hajléktalan csövesek, továbbá milyen az a hajlék, ahol egyesek vagy egyes családok szűkölködnek, s hány család ment tönkre megfelelő élettér hiányában. S minden válasz egy újabb lakásigénylőt jelent.

– *Lépjünk egy kicsit túl az államon, hiszen érzésem szerint itt az egész társadalom felelősségéről van szó. Mégis ki-ki saját, egyéni boldogulásán fáradozik, s szinte nem is marad energiája túllépni saját szféráján, más embereken segíteni. Tapasztalatom szerint*

ilyenről inkább csak az egyházak esetében beszélhetünk.

– A keresztény értékrend személyre szólóan és személyhez szólóan teszi kötelezettséggé a másik ember megsegítését, míg a mi rendszerünk a társadalmi bajok társadalmi orvoslását társadalompolitikai szférákba ágyazza. Én ennek (is) tudom be a humánszolgáltatások számos diszfunkcióját, személytelenné válását, elidegenedését. Állítom, hogy itt és most, a mi rendszerünkben – mellőzve a pozitív és negatív külföldi példákat, összehasonlításokat – aránytalanul több ember indul hajlék nélkül vagy válik hajléktalanná, mint az szükséges és elvárható lenne, mint ahogyan az egy jól működő társadalom átlagos devianciáival párosulni szokott. Ördögi kör: kezeletlen anomália, deviancia újabb anomáliákat, devianciákat szül. Sokak alatt nincs „szociálpolitikai háló”. Vagy a háló túlságosan lyukacsos. Az amúgy is kis létszámú, kis kapacitású karitatív egyházi tevékenység nem oldhatja meg a létező szociális problémákat. Nem is feladata átvállalni az állami kötelezettségeket, csupán segíthet a maga eszköztárával, módszereivel. Történelmi tehertételünk, hogy az ötvenes évek elején jórészt kivettük az egyházak kezéből a szociális funkciókat, ugyanakkor felszámoltuk – és csak most hoztunk létre hasonlót – a szociálpolitika központi szervezetét, a Népjóléti Minisztériumot. Elsorvasztott szociálpolitikánk – vele együtt szociálpolitikai kultúránk – ma még nem képes helyrehozni mindazokat a károkat és következményeket, amelyek például a lakáspolitikában is tetten érhetőek. Nincs könnyű helyzetben a Szociális és Egészségügyi Minisztérium. Képes-e érvényesíteni a hajléktalan csövesek, de egyáltalán a lakásban szűkölködő családok és a pályakezdő fiatalok elemi érdekeit a lakásínség, a lakáshiány felszámolásával? Nem tudom, csak remélem.

– Ezekkel a hibás intézkedésekkel már régóta tisztában vagyunk. Miért nincs meg bennünk mégis a kívánt önkorrekciós készség?

– Úgy vélem, hogy amíg egyes személyi hibáktól és hibás részintézkedésektől eltekintve a társadalompolitikai és végső soron a politikai intézményrendszerünket és döntéseinket – a folytonosság és folyamatosság látszatának fenntartásáért – nem tehetjük a szükséges mértékben kritika tárgyává, addig az önkritikai hajlandóság és az önkorrekció csak olyan ütemben halad, amilyen ütemben a társadalmi nyomás következtében már kisebb hátrány és kár beismerni a mulasztást és téves döntést, mint eltagadni. Ma még a gazdaságpolitika és a szociálpolitika viszonyában is ellentmondásosak az álláspontok. Két nézetet ismerek. Az egyik szerint a gazdaság erősödésével együtt és arányosan számíthatunk csak nagyobb összegű szociálpolitikai költségvetésre. Ez megtévesztő, ezért elfogadhatatlan számomra. Én a másik nézetet vallom, nevezetesen azt, hogy a szociálpolitika alakítása alakítja a gazdaságpolitikát is. Pontosabban, egy jól működő szociálpolitika pozitívan hat vissza a gazdaságpolitikára. Elképzelhetőnek tartom, hogy -akár kölcsönök árán is – nagyobb beruházásokat eszközöljünk a szociálpolitikai szférában, akár az intézményrendszer fejlesztéséről, akár az emberek egészségmegőrzéséről, gyógyításáról van szó. De szociálpolitikai tettek könyvelném el azt is, ha a lakások számának és minőségének növelésére áldoznánk, természetesen egy egészen új lakásgazdálkodási szisztéma párhuzamos bevezetésével.

– Azaz öngólt lő a társadalom, amikor nem oldja meg a hajléktalanok problémáit, hiszen meghagyja más problémák, devianciák, konfliktusok újratermelődéséhez az egyik legfőbb kiváltó okot.

– Úgy is fogalmazhatok, hogy ha csupán a tünetek (az okozatok) kezelésére fordítjuk a pénzt, az okok felszámolása vagy megelőzése helyett, akkor bizony azzal a mesebeli sárkánnyal viaskodunk, amelyiknek egy levágott feje helyén kettő nő ki újra. Egy svéd szociális főhivatalnok nyilatkozta egyszer: ők bizony mélyen a zsebükbe nyúlnak, amikor egy fiatal megkezd az önálló életét, nem nézik, mibe kerül a beilleszkedése, de azt tudják, hogy ha nem fog normálisan beilleszkedni, később többszörösen visszaköszön a spórolt pénz kórház, börtön, elvonó és munkakiesés költségeiként.

– *Milyen konkrét megoldásokra gondol?*

– A sok lehetséges gyakorlati megoldásból csupán néhányat említenék. Évekkel ezelőtt felfigyeltem arra, s most csak a fővárosról tudok beszélni, hogy az öregek napközi otthona, új nevén az öregek klubja a lehetségeshez képest csak egy szűk időintervallumban – 8 és 17 óra között – „üzemel”. Luxusnak tartom, hogy amikor emberek tömege tölti az utcán (stb.) az éjszakáját, az állam által fenntartott és funkcionálisan már semmilyen új beruházást nem igénylő, alkalmas épülete helyiségek a nap nagyobbik felében zárva legyenek. Dehogy akarnám én a „nappali” öregek, nyugdíjasok közösségét megzavarni. Csupán azért emelem fel a szavam, hogy amíg az épület üres néhány ágát néhány hajléktan igénybe vehessen. Senki ne képzelje, hogy „fenevadakat” kell őrizni. Az emberek nem viccből maradnak éjszakára az utcán vagy a pincékben. Egy-egy klub alkalmanként befogadhatna akár 2-10 hajléktalant is. A fővárosban több mint ötven klub van, átlag emberrel számolva 250 hajléktalannak lenne éjszakai szállás. A működéshez szükséges házirendet a legtöbb általam is ismert hajléktalan boldogan vállalná és megtartaná. De lehet gondolkodni más hasonló középületről is, ah csekély „átalakítással” állami fedél kerülhet az állampolgár feje fölé.

– *Hogyan fogadták javaslatát?*

– Ahol elkezdtem, 1983-ban, a saját tanácsomnál, nagyon nehezen értették meg, talán meg sem akarták érteni a szociális munkás feletti magasabb vezetőket. 1988-ben mégis megvalósult az ötlet, igaz, csak egy helyen (IX. Ráday u. 58. de én példaerejűnek érzem. 5 ágygal „üzemel”, és – remélem egyelőre – csak az idősek számára, akik átmenetileg ellátatlanok. Úgy hallom, hogy már egy másik a VI. – kerület is tervbe vette, hogy hasonlót csinál. Most újabb ötlet megszállottja lettem. A főváros nagyszámú légópincéje, óvóhelye közül kérnék kerületenként egyet-kettőt az illetékesektől, hogy egészen igénytelenül berendezhessem (berendezhessük) azok számára, akik hajléktalanok. Nem kellene felügyelet, nem kellene drága berendezés, nyilvános helynek kellene nyilvánítani ép úgy, mint egy mozit vagy étkezdét. Legyenek ismertek, hirdesse tábla, léphessen be rendőr, ha hívják. Nehezen nevezem ezt szociálpolitikai kínálatnak, hisz az elviselhető kínálat legalsó határán, ismerem el én is. Ám amíg egyesek számára nincs jobb ennél, addig is megfelelőbb reakció annál, mint a szégyen és büntudat elhárítása miatt letagadni a problémát. Nyilvánvaló, hogy mind lesznek mindenkori legmélyebb ponton élő egyének. Csak saját önbecsülésünket javítaná, ha felvállalnánk e réteg létezését is. De kényszerítsen az a felismerés is, hogy a legalsóbb szociális kategóriába tartozók reszocializáció is deklarált és vállalt kötelességünk, amely egy egymásba láncszerűen kapcsolódó folyamat, amelynek talán éppen első láncszeme egy biztonságot nyújtó fedél, egy hajlék – vagy csak egy ágy.

DOBSZAY JÁNOS

In: Ötlet, 1988. 7. évf. 321, sz.14-15. p.